

TÜRK MASAL VE HALK HİKÂYELERİNDE GÖRMEYEN GÖZÜN TEDAVİ EDİLMESİ MOTİFİ ÜZERİNE

On the Pattern of Treating the Unseeing Eye in Turkish Fairy Tales and Folk Stories

Prof. Dr. Ali Berat ALPTEKİN*

ÖZ

İnsanoğlunun hayatında gerçekleştiremediği bazı hususlar onun hayal dünyasına yansımakta ve daha sonra destan, masal ve halk hikâyesi gibi metinlerde kendisine yer bulmaktadır. Bir zamanlar “açıl kapım açıl” denildiği vakit açılan kapıları günümüzde hayatımızın her anında görebilmekteyiz.

Bu kısa bilgiden sonra şimdi de Türk masal ve hikâyelerinde tespit edebildiğimiz tedavi şekillerini sıralamak istiyoruz:

- Toprakla tedavi
- Su (ab-ı hayat) ile tedavi
- Ağaç dalıyla (yaprağı) tedavi
- Otla (çayır, çimen) tedavi
- Kuş tüyünün görmeyen göze sürülmesiyle tedavi
- Kanla tedavi
- Dua edilmesi sonucu tedavi
- Hayvan ürünlerinin yenilmesi, içilmesi veya bir hayvan tarafından yalanma üzerine tedavi
- Denizden çıkarılan iki özel balığın göze sarılmasıyla tedavi
- Peri kızlarının yaptığı ilacın göze sürülmesiyle tedavi

Yukarıdaki tedavi şekillerinde de görüldüğü gibi dinî unsurların yanında, mitolojik bazı hususlarda (toprak, su, ot, ağaç dalı, tüy, kan, vb.) görmeyen gözün açılmasında etkili olmaktadır.

Anahtar Sözcükler

Türk Masalları, halk hikâyeleri, görmeyen göz, tedavi

ABSTRACT

Things that human beings cannot realize in their lives are reflected in to their world of imagination and these things find places in the texts, such as epics, fairy tales, and folk tales. We can see the doors opened when it is said “open my door, open!” in the past at every moment of our lives today.

After this information, we wish to list the methods of treatment that we found out in Turkish fairy tales and folk stories:

- Treatment with soil
- Treatment with water
- Treatment with a branch (loaf) of a tree
- Treatment with herbs (meadow, grass)
- Treatment by the application of the bird feather to the unseeing eye
- Treatment with blood
- Treatment as a result of praying
- Treatment by eating, drinking animal products or by being licked by an animal
- Treatment by wrapping the eyes with sea fish
- Treatment by the application of medicine made by fairy girls to the eyes

As it is indicated above both religious and some mythological factors (soil, water, herb, a branch of a tree, feather, and blood, etc.) are effective in the treatment of the unseeing eye.

Key Words

Turkish fairy tales, folk stories, unseeing eye, treatment.

Çeşitli sebeplerle görmeyen gözlerin (ağlamak, işkence yapılarak çıkarılmak)

tedavisinde de insanoğlu hayal dünyasının derinliklerine dalmakta ve adeta bir

* Selçuk Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Orta Öğrt. Sos. Al. Öğrt. Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Öğretim Üyesi. abalptekin@yahoo.com

cerrah edasıyla, ancak bir cerrah kadar zahmet çekmeden görmeyen gözlerin görmesini sağlamaktadır.

Türk masal ve hikâyelerinde tespit edebildiğimiz tedavi şekillerini sıralamamız gerekirse:

- a) Toprakla tedavi
- b) Su (ab-ı hayat) ile tedavi
- c) Ağaç dalı (yaprağı)yla tedavi
- d) Ot (çayır, çimen)la tedavi
- e) Kuş tüyünün görmeyen göze sürülmesiyle tedavi
- f) Kanla tedavi
- g) Dua edilmesi sonucu tedavi
- h) Hayvan ürünlerinin yenilmesi, içilmesi veya bir hayvan tarafından yalanma üzerine tedavi
- i) Dua edilmesi sonucu tedavi
- j) Denizden çıkarılan iki özel balığın göze sarılmasıyla tedavi
- k) Peri kızlarının yaptığı ilacın göze sürülmesiyle tedavi

Yukarıdaki tedavi şekillerinde de görüldüğü gibi dinî unsurların yanında, mitolojik bazı hususlarda (toprak, su, ot, ağaç dalı, tüy, kan, vb.) görmeyen gözün açılmasında etkili olmaktadır.

a) Toprakla tedavi

Türk halk hikâyesi ve masallarında görmeyen gözün tedavi edilmesinde ilk sırayı toprak almaktadır. Toprağın bu derece öne çıkmasının sebebi bu nesnenin hayatımızın her safhasında olmasındandır. İlk insanın (Hazreti Adem) yaratılmasında Cenab-ı Allah Cebrail, Mikâil ve İsrail'i gönderdiğinde onlar toprağın inlemesine dayanamayıp görevi yerine getiremezler, ancak Azrail Aleyhisselam her şartta toprağı getirir ve ilk atamız yaratılır. Yine dünya ve Türk mitolojisinde, suların derinliklerinden getirilen toprağın suyun yüzüne saçılması üzerine kara parçası yaratılmıştır. İslamiyet'le birlikte kültür hayatımızda önemli bir yeri olan tasavvufta da dört unsurdan

birisi topraktır. Âşık Veysel'in ifadesiyle bütün kötülükleri gizleyen, gizli sırlarını insanların hizmetine sunan yine sadık yâr, topraktır.

Aslında toprağın önemli olması İslam kültürüyle çok yakın ilişkili olup, Hazreti Adem balçıktan yaratılmıştır. Yine Türkler için çok değerli olan atın yaratılmasında da Hazreti Âdem'in Kâbe toprağının önemli olduğunu belirtmemiz gerekmektedir. (Elçin 1988: 413).

Kör gözün toprakla açılması motifi sadece İslam kültüründe olmayıp aynı zamanda Hristiyan inançlarında da görülmektedir. (Ocak 1983: 206).

Görmeyen gözün tedavi edilmesinde kâinatta bulunan her toprak işe yaramamaktadır. Toprakta aranan vasıf ayak basılmadık bir mekânın olmasıdır. Bu mekâmı bildiren de büyük ölçüde görmeyen gözün sahibidir. İlgili motif, Motif Index'te, [K1011. Göz ilacı (toprak)] de kayıtlıdır.

Bakınız Erzurumlu masal anlatıcısı bu durumu nasıl dile getiriyor:

“Bir varmış bir yokmuş çok eski zamanlarda gözleri görmeyen bir padişah varmış. Bu padişahın da üç oğlu varmış. Oğlanları çok merak edip, gidip babalarına:

“Baba sen gözlerinin niçin görmediğini anlat? Onları bir hekime baktıralım” diye sorarlarmış.

Baba da:

“Yavrularım benim gözlerimin açılması imkânsız. Hiçbir doktor benim gözlerimi açamaz.” dermiş.

Oğlanlar çok yalvarınca padişah dayanamaz.

“Benim ayak basmadığım bir yerden toprak getirip çamur yapıp gözüme sürerseniz, o toprak gözlerimi açar.” (Seyidoğlu 1999: 61).

Benzer bir motif Çukurova masallarında tespit edilmiştir:

“Yavrım, benim gözümün ilacı, atının ayak basmadığı yerden toprak alırsanız, gözümün ilacı bu” diyor. (Şimşek 2001: 60).

Bu arada at denizden çıkışın oğlan diyor ki:

“Ulan, **ayağımın altından toprak al (her yanı keçeli ya) babilin gözünün ilacı bu. Babilin atının basmadığı bir deniz galmıştı**” diyor. (Şimşek 2001: 66).

“Galan oğlan, babasının **toprağının suyunu damlatıyor, gözü açılıyor**” (Şimşek 2001: 67).

Masallarda gördüğümüz bu motifin benzerlerini halk hikâyesi adını verdiği nazım-nesir karışımı anlatmalarda da görüyoruz. Bunun en canlı örneği ise Âşık Garip Hikâyesi’nde karşımıza çıkmakta olup ilgili kısmın özeti aşağıdadır:

Gurbette sevdiğine bir mektup yazan Garip, bunu bir bezirgân olan Şah Veled vasıtasıyla Senem’e gönderir. Ancak Veled de, Senem’i sevmektedir ve onu alabilmek için başlık parası toplamak üzere gurbete çıkmıştır. Veled, mektubu merak edip açar ve mektubu okuyunca adamı olan Keloğlan ile Garip’in kendilerine emanet olarak verdiği gömleği kana bulayarak Garip’in annesine verirler ve ona oğlunun öldüğünü söylerler. Annesi ise bu acı haberi alınca ağlaya ağlaya gözleri kör olur.

Bu arada Hazreti Hızır, Garip’e, atının ayağının altından toprak almasını ve annesinin gözüne sürmesini tavsiye eder. Böylelikle annesinin gözleri yeni den görecektir.

Garip, Tiflis’e varınca çeşmenin başında karalara bürünmüş olan kız kardeşini görür. Ancak Güllü Han, ağabeyini tanıyamaz. Evlerine, bilmeden ağabeyini Tanrı misafiri olarak götürür.

Garip, eve girer girmez duvarda ası-

lı olan sazının teli kırılır. Bunun üzerine annesi ve kız kardeşi Garib’i tanırlar. Hasret giderdikten sonra Garip, Hazreti Hızır’ın atının ayağının altından aldığı toprağı annesinin gözlerine sürer ve o yeneden görmeye başlar. (Türkmen 1995: 227-234; Alptekin (b), 2002: 216).

Benzer motifleri Anadolu sahası halk hikâyelerinden Asuman ile Zeycan [Asuman ile Zeycan hikâyesinde bir dervişin atının ayağının altından alınan toprak görmeyen göze sürüldüğü zaman iyileşir] (Sakaoglu 1972: 51-58); Uygur Türklerinin Yusuf Bey-Ahmet Bey destanında, [Laglı Han, Aşır Beg serdar ve Eralı Han’ın gözlerine kahramanın getirdiği toprağı sürmesiyle birlikte açılır] (Özkan 1989: 137-138) ve Kerem ile Aslı hikâyesinde, [Ziyat Han’ın kör olan gözlerini onu Hazreti Muhammet’in ayağının tozları iyileştirir] (Duymaz 1992: 314) görmekteyiz.

Günümüzde Nasreddin Hoca’nın türbesinden alınan toprağın göze sürülmesiyle tedavi olacağı, yenilince de kadının hamile kalacağına inanılmaktadır.

Görüldüğü gibi Türk halk anlatmalarının iki önemli metni olan masal ve hikâyelerde Hazreti Hızır, derviş, Hazreti Peygamber’in veya atının ayağının altından alınan toprak derdin dermanıdır.

Toprakla görmeyen gözün tedavi edilmesi motifinde İslami unsur öne çıkarılmıştır. Kerem ile Aslı hikâyesindeki görmeyen gözün tedavi edilmesi de Hazreti Peygamber’in ayağının altından alınan toprak kanaatimizce metni daha da kuvvetlendirmek için eklenmiştir. Esasta ise bu motifin yerini halk anlatmalarında Hazreti Hızır veya derviş almıştır.

b) Su (ab-ı hayat) ile tedavi

Türk mitolojisinde Hazreti Hızır’ın proto tipi kayın ağacı üzerinde yaşayan

gök sakallı ihtiyar olup aynı ağacın dibinden ab-ı hayat akmaktadır. Hiç şüphesiz ab-ı hayatın içilmesiyle ölümsüzlüğe kavuşma arzusu her insanın temel arzusudur. Ancak bu suyu bulabilmek o kadar da kolay değildir. Bu motifi Türk halk hikâyelerinin kahramanlık grubu içerisinde ele aldığımız Koroğlu hikâyesinin birinci kolunda görmekteyiz. Ayrıca ilk defa Evliya Çelebi tarafından tespit edilen Bingöl ile ilgili bir efsanede de ab-ı hayat motifini buluyoruz (Alptekin 2005: 70). Türkiye’de olduğu kadar Türkiye dışındaki Türk boyları arasında da tespit ettiğimiz ab-ı hayat motifinin Azerbaycan (M. H. Tehmasib) anlatmasının kısa özetini aşağıya alıyoruz:

Bir gün Alı Kişi, oğlu Rövsen’i yanına çağırarak buradaki dağların birinde Goşabulag adında bir pınar olduğunu, yedi yılda bir Cuma akşamı doğu ve batı tarafından birer yıldızın doğarak bu pınarın üzerinde çarpıştığını ve Goşabulag’a nur döküldüğünü söyler. Alı Kişi bu pınarın köpüğünde yıkananın güçlü bir yiğit; suyundan içenin de âşık olduğunu ve gidip o pınarı bulmasını, gelirken de kendisi için bir kap su getirmesini ister. Rövsen, gidip pınarı bulur, köpüğünde çimer ve bir kap doldurup içer. Kabı yeniden doldurmak isteyince köpük kaybolur. Gelip durumu babasına anlatır. Babası, gözünün dermanının o suda olduğunu söyleyip çok üzülür.

Alı Kişi, oğluna nasıl biri olması gerektiğini vasiyet ederek onun adını “Koroğlu” koyar ve ölür. Koroğlu babasını Goşabulag’ın yanına defn eder ve o günden itibaren Çenlibel’de yurt tutar (Tehmasib 1975: 5-16.)

Koroğlu destanının Özbek anlatımında ise ab-ı hayatın içilmesinin yerini sadece elin yüze sürülmesiyle gözün açılması motifleriyle karşılaşıyoruz.

“Revşenbek, Göroğlı’nın ayağını, elini yüzüne sürdü. Parlayıp gözü açılı-

verdi. İşte o zaman Kallıbey ile Ballıbay görüp bildiklerini Urayhan Padişah’a varıp anlattılar.” (Karadavut 2002: 308)

Doğu Türkistan Türkleri arasında tespit edilmiş olan Kemerşah ve Şemsi Canan adlı hikâyede ise ab-ı hayat göze sürülünce görmeye başlar:

Günün birinde Şemsi Canan’dan izin alan Kemerşah, Saperkut’u iyileştirmek için, sevdiği kızda (Şemsi Canan) bulunan hayat ilacını da alarak sarayın yolunu tutar. Yolda Salmas Dede’nin yardımıyla ilacı yapan Kemerşah, Şaperkut:

a) Üç defa gözüne ilacı sürdüğünde gözü açılır

b) Nohut büyüklüğünde bir parça yedirilince konuşur

Ardından Kemerşah ve Şemsi Canan’a kırk gün kırk gece düğün yaparak murada erdirilirler. Kemerşah’la, Şemsi Canan’ın iki kız, iki oğlan dört çocuğu olur.

Bu arada Isfahan Şahı’nın ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Günün birinde Kemerşah rüyasında babasını görünce daha fazla dayanamaz ve ana yurduna gitmek ister. Bunun üzerine Şaperkut’tan izin alan Kemerşah ile Şemsi Canan Isfahan’a doğru yola çıkarlar. Üç yüz altmış yıllık yolu kırk saatte giden Şemsi Canan ile Kemerşah orada kız kardeşi Gülcemal ile karşılaşır. Annesi ölen Kemerşah babasının gözlerine ab-ı hayatı sürünce görmeye başlar. Üç yıl da oğlu ile yaşayan Hüseyin Şah ölünce yerine oğlu padişah olur. Onun da ulusu mutlu, ülkesi güllük gülistanlık olur. (İnayet 1995: 253-279).

Muhtemelen ab-ı hayat Türk mitolojisindeki “bayterek ağaç”, “kozmetik ağaç”, “hayat ağacı”nın dibinden veya gövdesinden akmaktadır. İşte bu ölümsüzlük sıvısı mitolojiden diğer anlatımlara doğru bir yönelme göstermiştir.

c) Ağaç dalı (yaprağı)yla tedavi

Türk mitolojisinde insandan önce ağaç yaratılmıştır. İslamiyet ve diğer dinlerde de ağaç kutsiyeti ile öne çıkarılmaktadır. Tespit ettiğimiz ağaç dalıyla ilgili motiflerin tamamı masallarda da görülmektedir. Kanaatimizce burada sözü edilen ağaç, yaz-kış yaprağını dökmeyen, meyvesi yenilmeyen, bulunduğu sahada tek başına olan hayat ağacıdır. Ancak masal anlatıcısı hayat ağacını bilmediği için kendi coğrafyasında var olan ağaçların adını anarak görmeyen gözü tedavi etmeye çalışmaktadır. Ünlü motif katalogu Motif Index'te (D1505.18. Görmeyi sağlayan ağaç) de bu motif tespit edilmiştir.

Tespit ettiğimiz ağaç ve yapraklarını sıralayacak olursak:

1. Ağacın cinsi belirtilmiştir:

I. Maya yaprağı

Neyise İyilik, bu gonuşmaların hep-sini duyuyor. Hemen, maya yaprağından goparıyor, tükürüğüynen ıslıyor, gözüne çalıyor, gözü açılıyor. Bu çıkısına maya yaprağını dolduruyor aşağı iniyor."

Yahu, bu körlerin heç akılları yok. Şu 'cinni maya'nın yaprağı ıslayı-verseler de gözlerine çalsalar, hemen gözleri açılır."

"Gızımın gözünü iyi eden mi?" diyor.

"İyi ederim" diyor İyilik de.

"İyi edemezsen, seni idam ederim, asdırırım, seni öldürürüm."

"Tamam."

Niyese, İyilik içeri varıyor:

"Bir bardak su verin bana" diyor.

Buna bir bardak su veriyorlar, İyilik maya yapranı ıslayveriyor, gızın gözüne çalıyor. Gızın gözleri ayna gimî parlıyor. Öbür gözüne de çalıyor, o da öyle oluyor." (Şimşek 2001: 50).

2. Ağacın cinsi belirtilmemiştir

Esmâ Şimşek tarafından yapılan derlemede önceden hazırlanan yaprağın

göze sürülmesi üzerine görmeyen göz görmeye başlıyor.

Bu amma, yaprağı gurutmuş, etmiş, her şeyi hazırlamış. Bu varınca, hemen babasının gözüne çalveriyor, gözleri yarpadan açılıyor. Açılınca bu sefer gızı öteki oğlanlar almak isdiyorlar." (Şimşek 2001: 71).

Umay Günay'ın Elazığ'dan yaptığı bir derlemede ise herhangi bir yere bırakılan ağaç yaprağının göze sürülmesiyle tedavi olunmaktadır.

"Nasıl iyi olacak?"

"Bizim dilimizden bilirse, şuraya iki tane yaprak bırakalım, alsın gözüne sürsün gözü açılır. Gözü açılır amma mavi olur." (Günay 1975: 349).

Tarafımızdan yapılan derlemede de herhangi bir ağaçtan koparılan bir yaprak görmeyen gözün tedavisinde etkin rol oynamaktadır.

"Böyle böyle bir Kötünnük isimli bir arkadaşım vardı, böyle böyle yola çıktık. Bana bu muameleleri teklif etti. Ben de nefsimi körletmek için dediği vaatleri yerine getirdim. O da beni burada terk etti getti.

Bunlar ellerini kaldırıp dua etmişler, ağaç bir sallanmış yerinden, ağaç sallandıktan sonra demişler ki:

"Ağaçdan bir dal gopar".

Ağaçdan bir dal gopardıktan sonra:

"Gözün birisine sür."

Dalı gözünün birisine sürmüş, o gözü açılmış. Tekrar bir daha goparmasını söylemişler, bir dal daha goparmışlar, o bir gözüne sürünce, o bir gözü de açılmış (Alptekin (a) 2002: 290).

Evlîya Çelebi Seyahatnamesi'nde mezar, mezarda biten ağaç, mezar taşı tozunun göze sürülmesi sonucunda görmeyen göz görmektedir. Okuyucularımızın bulmada zorlanacağı metni aşağıya alıyoruz:

Yediler Ziyareti Pervadi dağlarında

şehre yakın bir yerde “yediler ziyaretgâhı” denilen bir yer vardır. Rumeli diyarında ünlü olup herkes tarafından ziyaret edilir. Osman oğullarından Orhan Gazi’nin oğlu Ece Yakup, Kara Mürsel, Koca Ece, Kara Hoca ve diğer sırdaş ve kardeşler Rumeli’ni fethettiklerinde Pervadi’de şehit olurlar. Ece Yakup ve yedi şehidin mezarı kaybolmasın diye”bismillah” ile taş yerine ağaç dalı diker. Allah’ın emriyle bu kuru ağaç dallarının uçları yeşerir. Sıra sıra dikilmiş ağaçlar ki göğe boy vermişlerdir. Beş mezarın ayak ve baş ucunda on eder. Allah’ın emriyle on adet ağaç, dal ve budaklarıyla baş olmuştur. Hâlâ o taşlardan kazıyıp içenler kusa kusa asla safra ve balgamları kalmayıp ateşli humma hastalığından kurtulurlar. Birinci mezarın taşını kazıyıp içerse, gözü görmez ise kuvvetli görür ve ağrısı kalmaz. İkinci kabrin taşlarını kazıyıp yalasa cüzzam hastalığından kurtulur. Dördüncü kabrin taşlarını yedi sabah yalasa cüzzam hastalığından kurtulur. Ben bunları gidip gördüm, nice kimse-ler:

“Bizler nice kere ziyaret edip nice adamların şifa bulduğunu biliriz” diye söylerler. (Danışman (III) 1970: 241).

e) Ot (çayır, çimen)la tedavi

Burada yukarıda açıklamaya çalıştığımız ab-ı hayatın yerini ot almıştır. Ölümsüzlüğe çare arayan insanoğlu zaman zaman da suyun yerine çeşitli nebatatlardan yararlanma yoluna gitmiştir. Kısacası burada otlardan yararlanma yoluyla görmeyen göz tedavi edilmeye çalışılmaktadır. Halk hekimliğinin sahibi (ıyesi) diyebileceğimiz şaman ve İslami dönemdeki Lokman Hekim ve ona bağlı olarak anlatılan hikâyelerin de ana temasını hastalık, ölümsüzlük ve çaresi oluşturmaktadır. Görmeyi sağlayan ot motifi İndeks’te D1505. 1. numarada kayıtlıdır.

Çimenin sürülmesiyle tedavi:

“Eee bunun gözlerini oyun, dağa goyverin.”

Götürüyorlar gözünü oyuyorlar bu kız çocuğunun. Götürüyorlar dağın oraya bir yerine goyveriyorlar, becene bir yere, Allah tarafından iki aslan eniği peyda oluyor. Bunları bir gadıncağızın çocuğu götürüp gucağına veriyorlar. Allah tarafından çocuk eyi oluyor. Çocuğu defnetmiyorlar, aynı aslanın annesi emdiriyor, besleyor. Gadıncağızı o aslan enikleri ekmek ufakları bilmem heriflerin çobanlarının azziğini getirip besleyorlar. Çocuk bir müddet sonra bayakı delikanlı olmuş. İki yanna sürünü sürünü oynarmış. Bir guş gelmiş oraya gonmuş ve demiş ki:

“Ah şu gızcağız guş dilinden bilse, iki tarafında çimen var. Çimeni alsa gözüne sürse, tükmüğünü gözüne çalıverse, esgikinden daha eyi olur.”

Az annamış gızcağız:

“Guşcağızım neden bi daa söyle ya.”

Bi daa söyleyince annayor. Oradan elini iki yannarına çalıyor, çimen buluyor, oradan goparıyor.

“Bismillahirrahmanirrahim.” deyip gözüne çalıyor. Gözü esgikinden daha eyi olmuş. Gözü fal daşı gibi açılmış, gomşuları varmış. Beyoğlu’nun gomşusunun yakınına varmış. Haber göndermiş gomşusuna: (Alptekin (a) 2002: 287).

d) Kuş tüyünün görmeyen göze sürülmesiyle tedavi

Şah İsmail hikâyesinde karşılaştığımız bu motifte mitolojideki kartalın önemli bir rolünün olduğu açıktır. Kanaatimizce masal kaynaklı olan bu halk hikâyesinde kuşlardan birisinin yelensiden tüy bırakması ve görmeyen göze sürülmesiyle görmeye başlaması semavi dinlerin tesiriyle olsa gerektir:

Arap, padişah ordusu ile savaşmaktayken Şah İsmail’e güvercinler yardım eder. İsmail, güvercinlerden düşen ka-

nadı gözlerine sürünce tekrar görmeye başlar. Bir çiftçinin evlatlığı olan Şah İsmail, ondan kendisini askere yazdırmasını isteyerek orduya katılır. Padişahın huzuruna çıkararak Arap Üzengi ile savaşmak istediğini belirtir (Alptekin (b) 2002: 198).

e) Kanla tedavi

Bu bölümde hem kartal hem de insan kanının önemli olduğunu görüyoruz. Kartal kanıyla görmeyen gözün tedavi edilmesi mitolojiyle izah edebiliriz. Mitik düşünceye göre kan ve can aynı şeydir.

“Birini vurup da Nallıburun’a gelirse gözü de yandaysa gözü açılacağımış.”

Neyse oğlan çobanı çağırır.

“Hoyun çoban, hendere üç gartal gelecek, onun birini vurup gelersen sana şu kadar altın vereceğim. Neyse gartalı çoban vurur gelir. Gartalin ganını gözlerine çaliverince oğlanın gözleri açılır, oğlan da çıkarır üç dört altın verir.” (Alptekin (a) 2002: 276).

Ancak, Dede Korkut Hikâyelerindeki Kampüre’nin Oğlu Bamsı Beyrek ve sözlü kaynaklardaki anlatımları Bey Böyrek de parmaktan destmala (mendile) akıtılan kan göze sürülürse görmeye başlıyor. “Kan eksem can biter” sözü masalda kendisini ispat edercesine bir damla kandan bir ulu ağacın ortaya çıkmasına sebep olur. Bize kalırsa kan damlatılmasıyla görmeyen gözün tedavi edilmesi kurbandır. Orijinal metin ve sözlü anlatımların bir başka özelliği de semavi dinlerle ilgili olmasıdır. Bilindiği gibi oğlu Yusufu kaybeden Hazreti Yakup’un ağlamaktan gözleri kör olmuştur. Baba, oğlunun elbisesinin kokusunu alınca görmeyen gözü görmeye başlar.

Türk masallarında da taş hâline gelen kahramanın üzerine oğlunun serçe veya şahadet parmağından kan akıtılması sonunda dirilir.

Kazan Big aydur:

“Muştuluk Pay Püre Big oğlun geldi.” didi.

Pay Püre Big aydur:

“Oğlum idüğün andan bileyim, sırça parmağını kanatsun, kanını destmala dürtsün, gözüme süreyin, açılacak olur ise oğlum Beyrek’dür.” didi.

Zira ağlamaktan gözleri görmez olmuş idi. Destmalı gözine siliçek Allah Taala’nun kudretiyle gözi açıldı.” (Ergin 1997: 151).

Kırşehir’de 1998 yılında 68 yaşındaki Havva Çoban’dan yapılan sözlü Bey Böyrek derlemesinde de yine görmeyen gözün tedavisinden kandan yararlanılmaktadır. Ancak burada gözü kör olan baba olmayıp, kız kardeştir. Annenin de hasretten beli bükülmüş olup o da uygulanan tedavi sonucunda eski hâline gelmektedir.

Bu arada Ak Kavak Kızı, Bey Böyrek’in öldüğünü sandığı günden itibaren yas tutmaya, karalar giyip gemeye başlar. Bey Böyrek’in annesinin de ağlamaktan gözleri kör olur.

*“Anna, Bağ Böyrek geldi” diyerek babasının evine kaçmış. Düğün evi Bağ Böyrek geldi diye dağılmış. Kel Vezir kaçıp saklanmış. Bağ Böyrek haber salarak düğününü bozmamasını ona bacısını vereceğini söylemiş. Bağ Böyrek **kör olan bacısının gözüne parmağını kesip kan sürünce kör gözleri açılmış.** Sırtındaki asbabını anasına giydirince anasının beli düzelmiş.*

İki düğün gurulmuş. Yemiş; içmiş muradına geçmiş... (Çoban 1999: 8-11).

Evlıya Çelebi Seyahatnamesi’nde de bu konu ele alınmış olup aşağıdaki gibidir:

İş böyle olunca Yehuda şaşırıp:

“Ne hikmettir? Bana Yakup oğullarından bir dokunan olmuştur.” diyerek hayrete düşer. Ama Yusuf, Bünyamin’i vermediği gibi kendilerine, aldıkları zahirenin parasını da bağışlar. Yusufun kardeşleri Kenan iline gidince, Hz. Yusuf

Bünyamin'i hapisten çıkartarak bağına basar, tahta birlikte otururlar. Hz. Yusuf Fiyum şehrinde iken babası oraya gelir ve iki oğlunu bir arada görünce çok sevinir ve görmeyen gözleri görmeye başlar. Hz. Yusuf, çoluk çocuğuyla Mısır'da kalan Hz. Yakup vefat ettiğinde onu Kudüs'teki Halilürrahman caminin yakınına gömdürür. Mezarı, hâlen aynı yerdedir. (Alptekin 2005: 267-268).

f) Hayvanlardan birinin yüreğinin yenmesiyle

Malatya masalları arasında tespit ettiğimiz motifte ise kör olan köpek olup, kara koyunun yüreği göze sürülürse açılacaktır:

Kurt da:

"Bir ağanın sürüsünde bir köpek var. Bir gözü hiç görmüyor. Kör tarafından dolaşarak bir koyun götürüp yiyor. Çobanın haberi bile olmuyor. Fakat bir kara koyun var, onun yüreğini kör köpeğin yüzüne sürerse gözü açılır. İşte ben de geçimimi böyle sağlıyorum." demiş. (Yardımcı 1996: 195).

Taşeli Masallarında ise görmeyen gözün tedavisinde koyun yüreğinin yerini ceylan yüreği almış olup burada gözü açılan kahraman da padişahdır.

Haydi bakalım ötekilere padişahın sevgisi fazla, güccük gıza yok...

Neyse bir gün sol vezirin oğlu, sağ vezirin oğlu, bunların yanında çok gıymatlı, bir gün padişahın gözü kör olmuş, demiş ki:

"Kim bir ceylan vurup gelirse, ciğeriyle yüreğini yerse padişahın gözü eyi olacak, eğer vurup gelmezse heç eyi olmayacak." (Alptekin (a) 2002: 311).

Neyse Keloğlan'ın garısı dutar babasının yanna gider. Babasına der ki:

"Baba Keloğlan enişden sana ceylanın ciğeri ile yüreğini getirdi. Sana lâzımmış. Üryanda bunu yeyeğini söylemişler."

Bir lokma alır padişahın gözü açıl-

maya başlar, ciğer ile yüreği bitirir, adamakıllı gözü açılır.

"Çığırın gelsin Keloğlan bakayım."

Keloğlan'ı getirirler ve masanın kenarına oturturlar.

"Keloğlan dile benden ne dilerse?"

"Senin sağlığını dilerim."

"Sağlığımdan sana vefa yok. Dile benden ne dilerse?"

"Sağlığını dilerim."

"Oğlum, sağlığımda vefa yok."

"Öyleyse senin padişahlığını dilerim." (Alptekin (a) 2002: 313).

g) Hayvan ürünlerinin yenilmesi, içilmesi veya bir hayvan tarafından yalanma üzerine tedavi

Aslan sütünün içilmesiyle görmeyen göz görmeye başlamaktadır. Aslanın sütünün bulunmasının zorluğu hepimizce malumdur. Ayrıca burada, Türk mitolojisinde bir dönem öne çıkan bozkurtun yerini burada aslan almıştır.

Keloğlan ortaya çıkınca aslan sozar:

"Ey insanoğlu dileğin nedir?"

"Kayınpederimizin gözü için aslan sütü gerekiyor."

"Ben sütümü veririm ama benim üç tane yavrum var. Onlar razı olurlarsa veririm. Yoksa sana zarar verirler." (Özçelik 2004: 434).

Türkler için önemli olan Oğuz Kağan destanının Farsça nüshasında da; "Suçsuzluğu anlaşılan Koru Tekin'in gözlerini bir ejderha yalayarak açar" (Togan 1972: 66).

ğ) Dua edilmesi sonucu tedavi

Bilge Seyidoğlu tarafından derlenen *Erzurum Halk Masalları* adlı eserde; "... yolda gözleri âmâ bir adama rastlarlar. Hz. İsa bir dua eder, bunun gözleri açılır. Hz. İsa'nın asası onda olduğu için mucize de ondaymış." (Seyidoğlu 1999: 276).

Dinî tasavvufî Türk halk edebiyatı içerisinde çok önemli bir yeri olan Kaygusuz Abdal'ın duası üzerine Mısır padi-

şahının görmeyen gözü görmeye başlar. (Güzel 1981: 47-51).

h) Denizden çıkarılan iki özel balığın göze sarılmasıyla tedavi

Bu motifi de Malatya Masallarında görmekteyiz.

“Bir gün ihtiyar bir hekim çıkagelmiş. Padişahın gözlerine bakınca:

“Bir tek çaresi var o da denizlerde bir iki tane bulunan kırmızı balık eti sarımalıdır. O balık tutulur eti sarılırsa gözleri açılır.” (Yardımcı 1996: 106).

ı) Peri kızlarının yaptığı ilacın göze sürülmesiyle tedavi

Melikşah adlı masalda karşımıza çıkmaktadır

Gözleri Melikşah'ın kuyudan çıktığı zaman ki elbiselerinin cebinde olduğunu görür. Bunları hemen buldurur. Aceleyle onları çıkarıp yerine koyar ve peri ilacını sürer. Gözleri eski hâlini alır ama şaşır olur. (Seyidoğlu 1999: 164).

Bunların dışında Çıldırlı Âşık Şenlik'in Latif Şah adlı hikâyesinde tesadüfen göz açılmaktadır.

Fes Padişah'ından gizlice kaçan gençler, yolda bir çayırılıkta dinlenip Hindistan'a doğru yola çıkarlar. Durumu öğrenen Fes Padişahı gençlerin arkasından bir ordu gönderirse de başarılı olamaz. Bu arada Koca Lala'nın gözleri kör olmuştur. Tesadüfen Lâtif Şah'la karşılaşan Koca Lala, Mehriban Sultan'dan haberler verir. Allah'ın hikmetiyle de gözleri görmeye başlar. Vakit kaybetmeden Mehriban Sultan'ın yanına giden Lâtif Şah, sevgilisinin zehir içmesine engel olur. Sevgilisinin gelmediğini gören Esmer Sultan da ona bir mektup yazar. (Alptekin (b), 2002: 179).

Sonuç olarak İslam öncesi Türk kültürüyle İslam sonrası birleşince, toprak, su, bitki, kan, dua, vb. sonucunda görmeyen göz görmeye başlamıştır. Ayrıca insanoglu hayaliyle yaşar, o hayal edecektir ki, tabipler, araştırmalar, daha sonra da arzular yerine gelsin.

KAYNAKLAR

Alptekin (a), Ali Berat (2002), *Taşeli Masalları*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Alptekin (b), Ali Berat (2002), *Halk Hikâyesinin Motif Yapısı*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Alptekin, Ali Berat (2005), *Evlîya Çelebi Seyahatnamesinden Seçmeler*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Çoban, Vedat (1999), “Mucur İlçesi Karaarkaç Köyü ile İlgili Derleme Çalışması”, (Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi lisans tezi). Konya.

Danışman, Zuhuri (1970), *Evlîya Çelebi Seyahatnamesi III*, İstanbul: Zuhuri Danışman Yayınevi.

Duymaz, Ali (1992), *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerinde Mukayeseli Bir Araştırma*, Elazığ: Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü (HAGEM) Yayınları.

Elçin, Şükrü (1988), *Halk Edebiyatı Araştırmaları II*, Ankara: Akçağ Yayınları.

Ergin, Muharrem (1997), *Dede Korkut Kitabı*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Günay, Umay (1973), *Elazığ Masalları (İnceleme-Metin)*, Ankara.

Güzel, Abdurrahman (1981), *Kaygusuz Abdal*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

İnayet, Alimcan (1995), “Uygur Halk Hikâyeleri” (Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü doktora tezi) İzmir.

Karadavut, Zekerîya (2002), *Koroğlu'nun Ortaya Çıkışı*, Bişkek: Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi.

Ocak, Ahmet Yaşar (1983), *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, İstanbul: Enderun Kitabevi.

Özçelik, Mehmet (2004), *Afyonkarahisar Masalları / Araştırma-İnceleme-Metin*, Isparta: Fakülte Kitabevi.

Özkan, İsa (1989), *Yusuf Bey-Ahmet Bey (Bozoğlan) Destanı*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Sakaoğlu, Saim (Ekim 1972), “Asuman ile Zeycan Hikâyesi”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Araştırma Dergisi*, (5).

Seydioğlu, Bilge (1979), *Erzurum Masalları*, İstanbul.

Şimşek, Esmâ (2001), *Yukarı Çukurova Masalları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Tehmasib, M. H. (1975), *Koroğlu*, Bakı.

Togan, Zeki Velidi (1972), *Oğuz Destanı*, İstanbul: Ahmet Sait Matbaası.

Türkmen, Fikret (1995), *Âşık Garip Hikâyesi*, Ankara.

Yardımcı, Mehmet (1996), *Yaşayan Malatya Masalları*, Malatya: İnönü Üniversitesi Yayınları.